

КАФЕДРА ПРАВА

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Доп. - ст. викл. Курдес О.Л.

Серед завдань господарського судочинства одним із основних є забезпечення ефективності захисту порушених чи оспорюваних прав і законних інтересів суб'єктів господарської діяльності. Не завжди прийняття судового рішення може гарантувати реальне відтворення порушених прав і законних інтересів учасників господарського процесу. Правосуддя у сфері господарювання реально буде ефективним лише в тому разі, коли судові рішення буде виконано і тим самим будуть поновлені порушені права і інтереси.

Актуальність даної статті полягає в тому, що за умов зазначених вище, виникла потреба в реформуванні господарського процесуального законодавства та комплексному вирішенні проблем правового регулювання в забезпеченні ефективності захисту порушених чи оспорюваних прав і законних інтересів суб'єктів господарської діяльності. Мета статті проаналізувати норми чинного законодавства щодо забезпечення позову в господарському процесі, виявлення проблем при їх застосуванні та запропонувати можливі шляхи їх вирішення.

Як засоби, які забезпечують поновлення порушених прав і законних інтересів суб'єктів господарювання, є засоби забезпечення позову, які застосовуються господарським судом. Суть їх полягає в тому, щоб зробити все необхідне для реального виконання судового рішення. Засоби забезпечення позову є важливою гарантією захисту і реального поновлення прав учасників господарського процесу. Поняття засобів забезпечення позову можна визначити як застосування судом процесуальних засобів тимчасового характеру, які гарантують можливість реалізації позовних вимог або сприяють збереженню існуючого положення між сторонами до винесення

судового рішення. Оскільки відповідно до ст.66 ГПК України право звернутися до господарського суду із заявою про вжиття заходів забезпечення позову мають сторони, то виникає питання, у яких випадках може звернутися відповідач. У юридичній літературі існують різні точки зору стосовно того, чи може відповідач у справі звернутися із заявою про забезпечення позову до господарського суду. Так, М. Д. Олегов вважає, що відповідач може реалізувати дане право тільки в тому разі, якщо він пред'явить зустрічний позов. Тобто коли відповідач стає позивачем за зустрічним позовом [1]. А на думку М. А. Рожкової, значення інституту забезпечення позову складається з того, що за його допомогою захищаються права та законні інтереси позивача і, відповідно, третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги на предмет спору, але не відповідача і не третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, яка не є суб'єктом спірних матеріальних правовідносин і не претендує на предмет спору [2]. Ярков В. В. вважає, що заява про засоби забезпечення може бути подана не тільки позивачем, але і відповідачем, наприклад, щоб гарантувати стягування судових витрат відповідачем з позивача при необгрунтованому, на думку відповідача, поданні позову [3].

Остання позиція, на наш погляд є більш правильною, оскільки забезпечує рівний судовий захист прав і законних інтересів всіх учасників господарського процесу. Сторони в господарському процесі користуються рівними процесуальними правами, тобто користуються рівними правами щодо подання клопотань, надання доказів, здійснення інших процесуальних прав та обов'язків, передбачених ГПК України. Тобто, господарський суд не має права своїми діями ставити будь-яку із сторін в переважне становище. Пунктом 2 Роз'яснення президії Вищого арбітражного суду України «Про деякі питання практики застосування заходів до забезпечення позову» від 23.08.1994 р. № 02-5/611 (у редакції роз'яснення від 31.05.2002 року №04 5/609) визначено, що забезпечення позову як засіб запобігання можливим порушенням майнових прав чи охоронюваних законом інтересів юридичної або фізичної особи

може застосовуватися як за основним, так і за зустрічним позовом на будь-якій стадії процесу, включаючи перегляд рішення, ухвали, постанови в апеляційному або у касаційному порядку [4]. Чинне законодавство України свідчить про наявність у змісті засобів забезпечення матеріально-правових елементів. Наприклад, відповідно до ст. 53 Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 р. (у редакції від 11 липня 2001 р.) до завершення розгляду справи по суті суддя одноособово має право винести ухвалу про заборону відповідачеві, щодо якого є достатні підстави вважати, що він є порушником авторського права і (або) суміжних прав, вчиняти до винесення рішення чи ухвали суду певні дії, а саме: виготовлення, відтворення, продаж, здавання в майновий найм, прокат, ввезення на митну територію України та інше передбачене цим законом використання, а також транспортування, зберігання або володіння з метою введення в цивільний обіг примірників творів, у тому числі комп'ютерних програм і баз даних, а також записаних виконань, фонограм, відеограм, програм мовлення, щодо яких припускається, що вони є контрафактними, і засобів обходу технічних засобів захисту (п. 1).

Отже, вказана норма, поряд із нормою ст. 66 ГПК України передбачає можливість застосування засобів забезпечення судом самостійно без наявності відповідної заяви з боку позивача. Незважаючи на те, що чинним законодавством можуть бути передбачені конкретні види засобів забезпечення, порядок їх застосування регулюється виключно ГПК України. Крім того, п. 1 Роз'яснення визначено, що перелік осіб, які вправі порушувати питання про забезпечення позову, наведений у ст. 66 ГПК України, є вичерпним. Чинний ГПК України передбачає застосування забезпечення позову лише в тому разі, якщо невжиття таких заходів можуть утруднити чи зробити неможливим виконання рішення господарського суду (ст. 66). Таким чином, можна зазначити, що застосування забезпечення позову може мати місце лише за наявності підстав, вказаних в законі. При поданні заяви про забезпечення позову заявник

насамперед повинен обґрунтувати причини звернення із заявою відповідними обставинами, які підтверджують необхідність прийняття засобів забезпечення. Отже, заявнику необхідно надати докази, які підтверджують обставини, на які він посилається, оскільки відповідно до ст. 33 ГПК України кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. У Роз'ясненні вказано, що умовою застосування заходів щодо забезпечення позову є достатньо обґрунтоване припущення, що майно (в тому числі грошові суми, цінні папери тощо), яке є у відповідача на момент пред'явлення позову до нього, може зникнути, зменшитися за кількістю або погіршитися за якістю на момент виконання рішення. Разом з тим існують випадки, коли заявники не обґрунтовують клопотання про забезпечення позову, не наводять будь-яких доводів, а суд задовольняє клопотання з вказівкою лише на те, що «неприйняття таких засобів може утруднити чи зробити неможливим виконання судового акта», а також без будь-якого обґрунтування. Така практика не відповідає вимогам господарського процесуального законодавства, відповідно до якого судові акти, які приймаються господарськими судами повинні бути законними та обґрунтованими. Внаслідок чого ухвала господарських судів щодо забезпечення позову дуже часто підлягають скасуванню вищестоящими господарськими судами.

Стаття 66 ГПК України передбачає, що забезпечення позову допускається в будь-якій стадії господарського процесу. Проект нового ГПК України у цьому питанні на наш погляд більш прогресивний. Так, ст. 88 Проекту визначено, що заява про забезпечення позову подається до господарського суду при поданні позовної заяви або протягом провадження у справі на будь-якій стадії судового процесу до ухвалення господарським судом рішення у справі. Клопотання про забезпечення позову може бути викладене в позовній заяві. Крім того, заяву про забезпечення позову може бути подано до пред'явлення позову за правилами, які визначені в ст. 94 проекту. Що стосується строків розгляду господарським судом заяви про забезпечення

позову, то чинним законодавством це питання не вирішено. Це є суттєвим недоліком, оскільки в деяких випадках від цього залежить доля майна або безпосередньо суб'єкта господарювання. Проте новітнім законодавством, а саме ст. 90 проекту встановлено, що заява про забезпечення позову розглядається господарським судом, у провадженні якого перебуває справа, не пізніше наступного робочого дня після її надходження без повідомлення відповідача та інших осіб, які беруть участь у справі. Існують різні точки зору стосовно того, на якій стадії можна застосовувати засоби забезпечення позову. Так, С. А. Іванова вважає, що застосування засобів забезпечення позову можливе тільки після того, як справу прийнято суддею до провадження, і допускається у будь-якому становищі справи [5].

Існує і інша точка зору. На думку Є. Пучкарьова, забезпечення позову допускається на будь-якій стадії арбітражного процесу, тобто в тому числі і на стадії порушення провадження, з моменту подання позовної заяви до суду і до вирішення питання про прийняття позовної заяви судом [6]. Ми вважаємо така позиція є спірною, оскільки тягне за собою питання, як поступити в тій ситуації, коли засоби забезпечення були прийняті, а в подальшому суд, вирішуючи питання про прийняття позовної заяви, дійде висновку, що вона підлягає поверненню на підставах, визначених ГПК України.

У такому разі слід враховувати, що засоби забезпечення позову — це процесуальні дії суду або судді у справі, яка прийнята до розгляду. Але ст. 94 Проекту передбачає можливість приймати за заявою фізичної або юридичної особи попередні заходи забезпечення позову, спрямовані на забезпечення майнових інтересів заявника до пред'явлення позову. Про забезпечення позову господарський суд відповідно до ст. 66 ГПК України виносить ухвалу. Як засоби забезпечення позову ст. 67 ГПК України називає:

- накладання арешту на майно або грошові суми, що належать відповідачеві;
- заборона відповідачеві вчиняти певні дії;

- заборона іншим особам вчиняти дії, що стосуються предмета спору;

- зупинення стягнення на підставі виконавчого документа або іншого документа, за яким стягнення здійснюється у безспірному порядку.

Перелік засобів забезпечення позову, визначений вказаною статтею, є вичерпним. Проте проектом нового ГПК України встановлено, що господарський суд може застосувати інші заходи забезпечення позову або кілька способів забезпечення позову (ст. 89). Аналіз практики застосування господарськими судами засобів забезпечення позову дає підстави стверджувати, що найбільш розповсюдженим видом таких засобів є саме накладання господарським судом арешту на майно або грошові суми, що належать відповідачу на праві власності.

Сутність цього виду засобів забезпечення складається з того, що господарський суд забороняє відповідачеві, а також іншим особам, в яких перебуває майно відповідача, розпоряджатися відповідними коштами або іншим майном: воно не може бути продане, передане в користування або управління іншим особам, обмінене, подароване, здане в оренду, заставлене тощо. При цьому, як правило, накладений арешт не є перепорою у користуванні майном, на яке такий арешт накладений, якщо це не тягне за собою його знищення або зменшення його цінності. Приймаючи рішення про накладання арешту на грошові кошти або інше майно, яке належить відповідачу, господарський суд повинен діяти відповідно до Роз'яснення, в якому визначено, що у позовному провадженні при накладанні арешту на грошові суми відповідача слід обмежувати піддані арешту кошти розміром суми позову та можливих судових витрат. Накладання господарським судом арешту на рахунки боржника чинним законодавством не передбачене. За позовами про визнання права власності або витребування майна арешт може бути лише накладений на індивідуально визначене майно.

У провадженні у справах про банкрутство арешт може накладатися на все належне боржникові (закріплене за ним) майно незалежно від поділу його на основні чи оборотні засоби.

Арешт на майно громадянина-підприємця може бути накладено на загальних підставах за винятком майна, на яке згідно з цивільним процесуальним законодавством України може бути звернено стягнення.

За позовами про витребування майна в ухвалі про накладання арешту на майно боржника та виданому на її підставі наказі господарський суд повинен чітко охарактеризувати ознаки, за якими той чи той предмет відрізняється від подібних. Не можна, наприклад, накладати арешт на автомобіль, не зазначивши його видових ознак, державного реєстраційного номеру, номеру двигуна та ін., що відрізняло б саме цей автомобіль від будь-якого автомобіля взагалі. У ряді випадків для забезпечення реального виконання судового акта і попередження завдання значних збитків особі, яка вносить клопотання про забезпечення позову, господарський суд має право заборонити відповідачеві вчиняти певні дії, які стосуються предмету спору. Зокрема, при розгляді справ, що виникають з орендних відносин, господарський суд має право заборонити орендодавцю укладати договори оренди цього майна з іншими особами до винесення судового акта. В аналогічному порядку господарський суд має право застосувати вказаний вид засобів забезпечення не тільки до відповідача, але й до інших осіб незалежно від того беруть вони участь у справі чи ні.

Роз'ясненням передбачається, що приймаючи ухвалу про заборону вчиняти певні дії, господарський суд повинен точно визначити, які саме дії забороняється вчиняти. Помилковими слід визнати ухвали, якими боржникам забороняється користуватися їх майном, якщо через особливості цього майна користування ним не тягне знищення або зменшення його цінності. За наявності підстав для застосування такого заходу забезпечення позову господарський суд може заборонити витрачання майна на власні потреби, відчуження його у будь-який спосіб, у тому числі здійснення тих чи тих платежів або перерахування авансом певних сум тощо. Таке правило повинне

застосовуватися і до інших осіб, яким на підставі ст. 67 ГПК України забороняється вчинення дій щодо предмета спору.

Слід зазначити, що існують непоодинокі випадки, коли майно, яке є об'єктом спору вимагає особливих умов зберігання, оскільки без належної уваги до нього з боку відповідача воно може зіпсуватися або його стан може погіршитися. З урахуванням цього, у ст. 89 проекту нового ГПК України перелік засобів забезпечення позову доповнений покладанням на відповідача обов'язку вчиняти певні дії з метою уникнення пошкодження, погіршення стану майна, яке є предметом спору. Залежно від сутності деяких категорій справ господарський суд може застосовувати специфічні засоби забезпечення позову. Зокрема, при розгляді позовів про визнання такими, що не підлягають виконанню, документи, за якими стягнення здійснюється у безспірному порядку, господарський суд (ст. 66 ГПК України) може призупинити за документом, що оскаржується.

Ухвала господарського суду про забезпечення позову виконується у порядку, який встановлений для виконання судових актів господарських судів. Ухвали про забезпечення позову розсилаються сторонам, прокурору, який брав участь у судовому засіданні, третім особам не пізніше п'яти днів після їх прийняття або вручаються під розписку відповідно до ст. 87 ГПК України.

Статтею 68 ГПК України встановлено загальне правило, згідно з яким забезпечення позову може бути скасоване господарським судом, що розглядає справу із зазначенням про це в рішенні чи ухвалі. У свою чергу, п. 10 Роз'яснення визначає, що враховуючи, що забезпечення позову застосовується як гарантія задоволення законних вимог позивача, господарський суд не повинен скасовувати вжиті заходи до виконання рішення або зміни способу його виконання, за винятком випадків, коли потреба у забезпеченні позову з тих чи тих причин відпала або змінилися певні обставини, що спричинились до застосування заходів щодо забезпечення позову.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що в цілому засоби забезпечення позову спрямовані на те, щоб учасники судового процесу мали гарантії реального захисту своїх прав і законних інтересів. Засоби забезпечення, які застосовуються господарським судом повинні не тільки гарантувати можливість реалізації прийнятого в подальшому судового акта, але й не зачіпати прав і законних інтересів особи, стосовно якої такі засоби застосовуються.

Література:

1. Комментарий к Арбитражному процессуальному кодексу российской Федерации (постатейный) / Отв. Ред. М.С. Шакарян, М.Д. Олегов. – М.: Проспект, 2003. – С.238.
2. Рожкова М. А. обеспечительные меры арбитражного суда // Законодательство. – 2003 – №4. – С.23.
3. Комментарий к Арбитражному процессуальному кодексу российской Федерации (постатейный) / Под. Ред. В.В. Ярков. – М.: Волтерс Клувер, 2004. – С. 238.
4. Збірник роз'ясень Вищого господарського суду України / Відп. ред. Д. М. Притирка. – К.: Видавничий Дім „Ін Юре”, 2003. – С. 230.
5. Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу РСФСР / Под ред. М. К. Треушникова. – М.: Спарк, 1997. – С. 193.
6. Пучкарев Е. Решение – фикция // Юрист. – 2003. – № 35. – С. 23.
7. Господарське процесуальне право України : Підручник / В. Д Чернадчук, В. В. Сухонос, В. П. Нагребельний, Д. М. Лук'янець; За заг. Ред. к. ю. н. В.Д. Чернадчука. – Суми: ВТД „Університетська книга”, 2006.